

Kõigepealt vihjena dr. Rosenhani eksperiment, mis sisuliselt maha vaikiti, ja seda õigusega, sest olgu üht või teistpidi, aga eksperiment nimega "On being sane in insane places" seadis kahtluse alla kogu psühhiaatrilise diagnostika usaldusvääruse. Kes viitsib, uurib ise täpsemalt, aga oluline on siin lauseosa „...seadis kahtluse alla kogu psühhiaatrilise diagnostika usaldusvääruse.“

Vaatleksime siis lähemalt debiile. Põhjus on imelihtne ja see on inimeste igapäevane üksteise mittemõistmine. Sellele on meedias viidatud ka meie riigikogulaste kõnede kaudu, milles teinekord enam üldse pihta ei saa, millest ja miks räägitakse ehk, võiks ka öelda, tuttavaid sõnu kasutades pikalt häälitsetakse. Julm ja jube küll, aga siin tekib vastupandamatu kiusatus oma küündimatul kombel torkida meditsiini ja meditsiinilisi diagnoose.

Vestlustes dr. Viktor Vassiljeviga oleme paar korda hellalt silitanud meditsiinilist terminit oligofreenia, mida seletatakse lahti umbes nii: oligofreenia on üldine püsiv vaimne alaareng, mis on põhjustatud /---/ ajukahjustusest. Oligofreenia on diagnoos ja seega täiesti avalik-õiguslik nähtus. Tähendus on tal otsetõlkes napi aruga. Aru muidugi on olemas, aga seda on paljude asjade tegemiseks lihtsalt liiga vähe.

Oligofreenikud jagunevad jämedalt võttes kolme kasti. Alustan kõige suurema oligosega kastist:

idioot – vajab regulaarset hooldust. Sõnavara väga piiratud. Vajab abi riietumisel, enesehügieenil. Regulaarset töist tegevust pole võimeline sooritama. Piiratud teovõimega.

imbetsiil – ei saa aru ühiskonna põhistruktuurist, mistõttu on piiratud teovõimega. Ei ole võimeline iseseisvalt oma elu korraldama, kuid standardsetes tingimustes on võimeline mõni aeg rahuldavalt toimima. Lihtsamaid tõiseid tegevusi on võimeline iseseisvalt sooritama.

debiil – saab aru ühiskonnakorralduse põhireeglitest. On võimeline iseseisvalt elama ja oma tegude eest vastutama. Probleemid tekkivad keerulisemate olukordade analüüsimisel ja vastavate lahendite leidmisel.

Ja kui ma ütlesin, et täna räägime debiilidest, siis on mul õigus arvata, et ärksamad lugejad hakkavad juba aimama, kuhu seekord koer on maetud.

Debiiliks nimetati veel hiljuti debiilsust (debilitas mentis – otsetõlge siis vaimselt nõrk) põdevat inimest. Tänapäeval on meditsiinis sellest terminist loobutud, sest see sõna on muutunud üldises kõnepruugis sõimusõnaks. Huvitav, miks? Selle asemel räägitakse kerge vaimse alaarenguga isikust.

Mea culpa, meedikud, kes te seda teemat võib-olla teisiti olete õppinud ja pähe tuupinud, aga ma ajan nüüd oma jora edasi.

Debiilid pidavat jagunema heasüdamlikeks, pahatahtlikeks ja kasutusel on koguni termin salongidebiilid. Ka see osutus tegelikult diagnoosiks. Need viimased on sihukesed tegelased, kes kujutavad ette, et räägivad suurele hulgale huvilistele ilmtarka juttu, aga tegelikult on nende jutt sulaselge jama. Noh, aga kui sihukesel on ülikond selja ja lips kaelas, juuksed kammitud ja mapp veel kaenlas – küll uskujaid leidub. Eelkõige muidugi samasuguste hulgast, aga – eeskujul on ju nakkav!

Loomulikult pange siin tähele, et debiil ja rumal inimene on kaks sügavalt ja põhimõtteliselt erinevat asja nii nagu hull ja loll ikka. Debiilsus on diagnoos, aga rumalus on palju suhtelisem mõiste. Rumal on küll rumal, aga mitte nii rumal, et talle diagnoosi saaks panna. Lisaks saab teda veel õpetada, sest rumal saab aru räägitud mõttest, debiil aga saab aru lausetest, mitte nende sisust. Viimased ongi inimesed, kes hakkavad arendama teemat edasi, haarates teie öeldud lausest võib-olla ainukese tuttava sõna.

Nüüd algab juba mitte must komöödia vaid valge tragöödia.

Debiil saab aru eraldi lausetest, ta on ühiskonnas pisitehinguteks kaunis kohanenud, ta kuuleb keelt ja suudab samas keeles enam-vähem vastata kõigile lausetele. Ja just nimelt lausetele! Debiil suudab lugeda ja kirjutada ning kõigele lisaks räägivad kurjad või ausad keeled, et mõni diagnoosiga debiil on saanud koguni akadeemikuks. Debiil on võimeline arenema ratsionaalses plaanis ent ta ei ole kunagi võimeline mõistma asja sisu. Seepärast ongi debiil võimeline vastama lausetele, aga samas läheb ta mööda lause mõttest. See tähendaks Abhirama jutu järgi, et tema ratsionaalne ajupoolkera oskab küll kõiki klotse virna laduda, aga kängunud loovusega poolkera ei suuda asjale anda nii palju sisu, et debiil mõistaks, et ta peab ehitama maja. Nii jõuame küsimuse 'mis on asja mõte' juurde ja tegelikult kaunis debiilsesse maailma, kus asjad on, aga mõtet ei ole ning asjad lagunevad meie käes, sest me ei tea, milleks nad on. Siinkohal võivad debiilid mu juba oma kommentaaridega tappa, matta ja unustada, sest jutt läheb nagu „Loomade farmis! „neli jalga hea, kaks jalga halb“ peale. Aga jutt on sellest, et riik justkui oleks, aga selle eesmärgi ei oska enam öelda mitte keegi.

Mu meelest on hull küll, et oleme jõudnud debiili diagnoosist filosoofilise küsimuseni, et mis on siis asja mõte, mida debiilid ei mõista? Kõik me teame, et „alguses oli sõna“, aga vaevalt, et keegi küsib, et mida see sõna ka tähendas? Debiilid käituvad ju kõige formaalsema loogika järgi ning ei näe üldse, millises olukorras nad nii käituvad. Küsimuse all on esiplaan ja sellega sobimatu taust. Nii vorbitakse tavaliselt internetis karikatuure – pannakse paarituvale seale ministri pea jne. Siin taga ongi debiili kasutatav formaalne loogika, aga kas ta

ise seda „nalja“ ka mõistab, see on juba iseküsimus. Ja et „alguses olnud sõna“ all võiks mõista ka meeletusuurt teadmiste kogumit, aga selleni jõuavad vähesed.

Mis on mainitud formaalne loogika, millest juhinduvad debiilid? Formaalne loogika kogu oma tarkuses tegeleb sellega, kuidas järeldada tõestest väidetest tõeseid väiteid, aga reeglina ta ei ütle ega mõtle, millised väited on tõesed. Nagu meie meedias – teadlased arvavad, oletavad, peavad võimalikuks ja juba järgmises lõigus on arvatu, oletatu, võimalikuks peetu käsitletud kui kaljukindel fakt, millega ei sobi vaielda. Siit arendatakse teemat edasi, aga milleks, kuhu ja mis selle mõte on, ei olegi enam tähtis. Tähtis on, et teemaarendaja arusaamine jääks peale. Seega on debiilid alati väljaspool tegelikku olukorda, veendunud oma õigsuses ja neile on võimatu tõestada muud, sest see ei allu debiilide formaalsele loogikale.

Debiilid ei suuda sulanduda üldisse kõnepruuki, sest neil puudub kontekstiline mõtlemine. Nad ei suuda piltlikult öeldes täita lünkasid ja selle kaudu järeldada uusi vajalikke mõtlemisseoseid. Ikka sellepärast, et debiil saab küll lausest aru ent ta ei saa aru selle lause mõttest, sisust. Sa ütled talle: „Käi poes ära...“ ja ta tormabki poodi ja tagasi, ootamata ära, et sa ütleksid, mida on vaja tuua. Formaalet on kõik korras, tegelikult mitte. Tõsi, ka uusi ja algajaid töötajaid saab sel kombel lollitada, et annad ülesande ja jätab seletamata, milleks tal ühte või teist asja teha tuleb ja mis peab selle ülesande täitmise tulemus olema teise, palju suurema ettevõtmise raames. Saavutatut on debiilne kuigi tegija ei ole debiil. Seega on debiilsus isikule omane käitumine, millega isik jätab arvestamata loetu või kuuldu sisu ja ei tahagi seda seostada meie üldise olukorra või infoväljaga. See on avalikult ja harjumuspäraselt näha, kui inimene kuulab ära kolmetunnise loengu, kiidab selle tarkust ja sisukust, aga ei ole võimeline sellest välja tooma ainsatki mõtet, loengupidajat ennast aga peab targaks ja erudeeritud inimeseks, mis vähemalt debiili enda tegelikult „mõistetu“ puhul on täiesti vale järeldus. Või kui inimene loeb läbi paksu raamatu, mõistmata selle sisu. Raamat ei kutsu temas esile mingeid kujutluspilte ega fantaasialendu.

Kui loetu või kuulatu ei kompa kogu meiega seotud infovälja piire, aga me ikkagi loeme või kuulame lõpuni, siis me olemegi debiilid. Ja seda puht kliinilises mõttes. Veelkord mea culpa, meedikud, aga eraldagem refleksid loovusest ehk nagu rahvakeeli öeldakse, eraldagem kärbsed kotlettidest.

Debiilsust võib pidada eriliseks mõtlemislaadiks, mis jälgib ainult välist ja eirab kogu sisulist külge, asjade tähendust ja mõtet. Ent ühistegevuslikus inimkoosluses on just see kõige tähtsam, et tekiks n.ö. ühine keel ja suhtlemine,

mida „poolet sõnalt“ mõistavad kõik. Et tekiks erialane argoo, mida ei saa ega tohi mõista sõna-sõnalt. Debiilile käib see üle jõu, sest piltlikult öeldes on ta jutukeskkonnas, aga ta ei mõista selle jutu sisu. Ta nagu mõistaks, et on küll olemas keel, aga ta ei saa aru, milleks see on olemas. Siit ka, et nn. pahatahtlik debiil on kinni oma keelevälistes mõtetes ja tahab igal juhul jonnaka lapsena saada seda, mida ta tahab, sest ta on kuulnud, et „see on sinule parim“. Heatahtlik debiil seevastu on omaenese mõtetes nii kinni, et saab vaid raskustega eluga hakkama. Salongidebiili ma parem ei meenuta, laske tema suhtes omaenese fantaasial lennata.

Siia vahele sobiks nüüd pikkida teemaga kaudses seoses olev võimekuse ja osavuse teema. Võimekas on see isik, kes suudab käima panna suuri asju, mida peavad teostama need, kes on mingis asjas osavad. Nagu dirigent, kes olles keskpärane muusik, paneb kokku suurepärase orkestri, mida ta osavalt juhatab. Ja ma väidan, et mida rohkem ilmutab dirigent oma võimekust orkestri suurendamisel, seda vähem jääb tal energiat selle osavaks juhtimiseks kuni järjest rohkem tegelikult osavaid muusikuid hakkab seanahka vedama ja orkestri kõla halveneb. Kas dirigent on siin langenud Peteri printsiibi, debiilsuse või orkestri paisumisega seotud bürokraatia ohvriks ei oska ma öelda. Igal juhul kõikide muidu nii osavate muusikutega ta isiklikult tegeleda ei jõua ja see viib üksikmuusikute taseme langemisega alla ka kogu orkestri taseme, mis lõpeb teadagi millega. Kirjeldatud olukorras saab võimekas dirigent püsima jääda vaid siis, kui ta tajub ära oma orkestri sobivaima suuruse ning rakendab oma võimed laisaks jäänud orkestrantide vallandamisele ning uute osavate talentide palkamisele. Kogu kirjeldatud süsteem aga ei arene, ta saab püsida vaid teatud kindlal tasemel ja kuulajate arvamuse kujundamisel meedias. Kõik ülejäänud aga, orkestri tasemest, võimekast dirigendist, osavatest muusikutest kes teab milleni välja, on nagu eesmärgitule kuid toimivale kooslusele omane, igavikulises arenematus külgliikumises, mille kohta sõltumata tema tasemest võib julgelt öelda, et ei idane ega mädane. Kes ei usu, vaadaku meie majanduskasvu, mis on eeltoodu musterkinnitus.

Ühesõnaga debiile on väga erinevaid, aga neil kõigil on üks omadus: nad on justkui väljaspool sisuliselt mõistetavat keelekeskkonda. See omakorda tähendab, et nad on kümne küünega kinni oma mina küljes mõistmata ülejäänud maailma tähendust. Sellega lähevad nad üle piiri, mille taga Vanas-Kreekas olid idioodid, kes ei suutnud midagi otsustada ega saanud millestki aru. Nad ei kuulu kuhugi ega oska ka midagi. Just – ei kuulu kuhugi, sest neil puudub võime seostada ennast või mõista sihipäraselt tegutsevaid inimgrupe. Nad ei mõista ühise tegevuse olemust ega vajadust. Idioot on ainult tema ise kogu oma minakesekesksusega ja ei midagi muud. Loodan, et psühhiaatrid annavad ka

selle meelevaldsuse andeks, aga siin üritasin kalduda kuhugi filosoofia ja ühiskonnateaduste kanti. Mea culpa.

Ent tegelikult tahtsin ma öelda, et igasugune enesekesksus, näiline liberaalsus selle võimendina, kapitali kontsentratsioon, see kõik on idiotide egokesekeskne ideaal, mida tegelikult kinnitab ka olukord meie rahamaailmas, mida oma isikliku rahakoti uurijad aga ei saa ega tahagi märgata. Antud kontekstis saabki debiilsust nimetada esimeseks sammuks eraomandusliku egokeskse idioodimaailma poole. Idioodimaailma teket kinnitab kasvõi meie meditsiin, kus raha määrab sinu elu või surma. Ja nimetage mind kooris hulluks niikaua kui tahate, hullarisse mind ei panda, sest – kes maksaks, teie või? Aga kasvav debiilsus jääb ikkagi ühiskonna lõhkumise esimeseks ja väga võimsaks kirveks.

Nüüd on aeg vaadata debiilistumise treeninglaagrite poole, need on kommentaariumid ja nn. sotsiaalvõrgustikud nagu FB jne. Sotsiaalvõrgud loovad tingimused olukorraks, kus ei saagi olla ühtset suhtluskeelt, sõnavara või ühtsustunnet. Sinna läheb iga hiigelmina ise ja üks. Sama on kommentaariumitega, kus ka registreeritud kommentaatorid ei ole oma tegeliku nimega vaid nagu hiljuti naersin, on seal näiteks Manda Riin. Mis te arvate, mida mõtleks sellisest nimest vene keelt tundev inimene?

Kommentaariumites on näiliselt reageeritud millelegi, seal on sõnad, laused, hakitud mõtted, aga – seal ei ole sisu, mis näitaks, et millestki on aru saadud. Seal ei ole keelelist ühtsust ega ühetekuuluvust, seal on kõik tunnused, mis vastavad debiilsusele. Kommentaarium on debiilide kool ja juba sinna sisenedes me samastume debiilidega. Mina ka. Miks? Sellepärast, et iga reageerimine, iga kirjutatud lause on tegelikult kontekstiväline ja väljendab vaid reaktsiooni, suhtumist. Kommentaariumis ei ole ühist loovat teemaarendust, seal on vaid reageerimine üksikutele tuttavatele sõnadele või fraasidele. Hüva, mitte 100%, aga ütleme, et 99%. alati võib ju eksida, eks?

Kõige hullem on, et see, mis toimub kommentaariumeis ja sotsiaalvõrgustikus, on debiilsus, mis kasvab üle meie kultuuriks. Jällegi ei taha siin tuua just räppi 100% selle kandjaks, aga... määrake see protsent ise ja oma südametunnistuse järgi.

Muide, kui Winston Churchillile näidati sõja ajal riigi eelarvet olevat ta küsinud: „Aga kus on summad kultuurile?“. Talle vastatud, et hr. peaminister, kahjuks oleme sõjas ja kultuurile me raha eraldada ei saa, mille peale Churchill pöörutanud: „Kui me laseme kultuuril nälga surra ei ole meil ju mingit põhjust sõda pidada!“

Kui veel lähiminevikus ja hääbuvalt ka nüüdsel ajal oli olukord skisofreeniline, sest ühest küljest taheti olla ausad ja patriootilised, aga teisest küljest taheti ka rikkaks saada, siis praegu hakkab see asenduma üldise debiilistumise ja rahuldumisega sotsiaaltoetustega. Skisofreenia puhul töötasid veel mõlemad ajupoolkerad, ühega usuti ja loodeti ja teisega mõeldi, kuidas endale kokku kraapida, aga nüüd jääb varsti tööle vaid üks, mille ülesanne on abiraha päevade vahel ära jaotada. Ühebitilised otsused, korraldusi enam ei analüüsita vaid täidetakse. Bürokratia loob bürokraatiat ja nii võib piltlikult öeldes ühes kohalikus omavalitsuses olla oma kord, kuidas istuda-astuda-asjal käia ja teises kohalikus omavalitsuses jälle oma, eelmisele teinekord risti vastu käib kord, kuidas istuda-astuda-asjal käia. Ainus, mis on enam-vähem sarnane on trahvid ehk selle korra tagamise ainukesed meetmed. Vaielge, kes soovib.

Kes oskaks nüüd öelda, millest ma nii pikalt rääkisin? Ilus jutt oli, eks? Aga millest?

Lohutage ennast sellega, et tehisintellekti loomine tähendabki debiilsuse etaloni loomist. Ta teab kõigis keeltes kõike, aga asja sisust ta aru ei saa. Debiilsuse triumf, tähendusõpetuse surm ja igasuguse loova inimfantaasia lõpp. Ja ega täielikuks loomastumiseks ja hävinguks suurt rohkemat vaja olegi.

Oleme astumas uude ajajärku, kus debiilsus ei ole enam diagnoos vaid elunorm, mida toetavad meie seadused ja määrused, mida debiil formaalsele loogikale toetudes kasutab nende vastu, kes veel asja sisule pihta saavad, aga debiilide formaalse loogika vastu võimetud on. Kogu meie loovus on ära nivelleeritud ja selle tase langeb sama moodi kui hõõveldamisel muutub õhemaks laud. Täpselt nii nagu potile pannakse peale kaas, määratakse lõplikult sinu õigusruumi piirid. Ometigi on kusagil terve maailm...

Kas tõesti peame üle keema?